

Toni Morison

KAKO VREDNOSTI MOGU DA SE PODUČAVAJU NA UNIVERZITETU¹

To je pravo pitanje i mislim da je i prigodno prvo koje skreće pogled sa srodnog pitanja, koje mu možda i prethodi: *da li* univerziteti treba da podučavaju vrednosti? To „da li” provlači se kroz debate poznog dvadesetog veka u nekoliko oblika. Pojedine discipline se ponose time što su im intelektualna istraživanja lišena vrednosti, a potraga za „objektivnošću” u srži je njihovih tvrdnji, tvrdnji koje se tumače kao ono što izdiže te discipline daleko iznad interpretativnih disciplina.

Ipak, eksplicitno ili implicitno, univerzitet je uvek podučavao (a pod tim podrazumevam ispitivao, procenjivao, postavljao, potvrđivao) vrednosti, i verujem da će uvek pratiti putanju svog porekla ili kružiti njome. Kada je visoko obrazovanje istupilo ili demonstrativno išetalo iz crkve (uz dozvolu vladara, odobrenje biskupije ili esnafskih povelja), ono se odvajalo od crkvenog upravljanja, jer su crkvene škole i biblioteke bile obrazovni centri, pa se očekivalo da većina studenata prima naređenja, odnosno da se zaređi (što se i dešavalo), ali visoko obrazovanje nije zalupilo za sobom vrata katedrala ili kapije kalvinističkih parohija. Svešteno nastavno osoblje ponelo je sa sobom svoja verska uverenja i preokupacije. Poput drugih institucija visokog obrazovanja, Princeton je osnovala grupa laika i sveštenika koji su, zbog neslaganja oko verskih uverenja i širenja tih uverenja među studentima, napustili određeni fakultet koji su osnovali neki drugi sveštenici i laici. Osnivanje univerziteta nikada se nije tumačilo kao napuštanje crkvenog učenja nego kao otiskivanje u uzbudljiviji i zahtevniji domen spajanja vere s razumom: primene razuma na veru i vere na svetovno, te odbacivanja senke sholasticizma pod kojom su oboje bili. Istorija moralne filozofije i njene transformacije u humanistiku može da se interpretira kao rasprava sa i među definicijama razuma, njegovog statusa u duhovnom životu, te njegovog uticaja na moralnu orijentaciju, a ne na veru.

Geneza visokog obrazovanja je neskriveno teološka i savesno prožeta vrednostima za kojima traga. Nema mnogo svrhe, a sasvim sigurno ni vremena, da se pozabavimo evolucijom univerziteta do sadašnjeg stanja blokiranošću povodom vrednosti i etike. Možemo samo da primetimo da je univerzitet, većim delom, odbacio teološko ruho i prepustio te visoke ciljeve odsecima, verskim školama i bogoslovijama, a sebe zaodenuo u ogrtač morala sačinjen od komada tkanine protkanih prosvetljenim i pretprosvetiteljskim tezama: da je znanje jedno dobro; da će se pravilno obučavan um okrenuti vrlini; da je visoko obrazovanje posvećeno obučavanju vođa da zamisle, ako ne i ostvare, poželjnu budućnost.

Univerzitet je sebe i svoju misiju preosmislio kao odgovor na velike istorijske preokrete: ratove, ekonomske promene, nove populacije, i tako dalje, i s akumuliranjem no-

¹ Izlaganje u Centru za ljudske vrednosti Univerziteta Princeton, 27. aprila 2000. godine, objavljeno u časopisu *Michigan Quarterly Review* 40.2 (2001): 273–278.

vijeg, boljeg i lakše dokazivog znanja u naukama, došlo je do dramatičnog zaokreta u ciljevima na univerzitetima, koji je pojedine možda nagnao na pomisao da sekularno obrazovanje koje univerzitet nudi teži samo vrednosti lišenom, objektivnom, čistom istraživanju, analizi i objašnjenju. Ipak, danas se biološke i medicinske nauke neprestano transformišu usled etičkih posledica sopstvenih inovacija. Slično tome, obrazovanje u oblasti prava sami pravници pretresaju primenom novih tehnologija na koncepte pravde. Razne discipline odgovaraju na moderna etička pitanja s istom žestinom koja je karakterisala njihove prethodnike, drevne, srednjovekovne ili kolonijalne. Iako niko ne sugerise da su korporativni i komercijalni interesi na univerzitetima nevini a ne prikriveni, uporno se ističe da ti interesi na neki način treba da služe „javnom dobru”. Zbog toga je istinska ili zamišljena potraga za „dobrotom” u nekom obliku i dalje sastavni deo jezika opravdavanja i legitimizovanja na univerzitetu.

Upravo u taj kontekst se smešta pitanje: kako da se podučavaju vrednosti? Već se sprovodi nekoliko inicijativa na mnogim univerzitetima (među kojima je svakako i Prin-

[...] opstanak možda zavisi od prelaska sa profesije humanističkog intelektualca na poziv humanističkog intelektualca, bez obzira na opasnosti demagogije. Ako kritička platforma i dalje bude otvorena, šarlatani će biti razotkriveni.

ston) koje predstavljaju svojevrsnu sekularnu propovedaonicu: ohrabrivanje volonter-skog rada; najave da će se visoko ceniti i nagrađivati studenti koji rade u javnoj službi; sprovođenje mera politike od strane administratora da bi se njihove populacije zaštitile i odbranile od zlostavljanja i napada na njihovu slobodu i bezbednost; oprezni i posredovani odgovori na zakone o građanskim pravima; redovne dobrovoljne provere zbog eventualnih nejednakosti u predstavljanju; osnivanje instituta i centara koji se finansiraju upravo da bi se reklamirala i sledila

etička pitanja i pridruženi problemi usađivanja vrednosti (a važno mesto među njima zauzima sponzor ove konferencije, Univerzitetski centar za ljudske vrednosti). Ti napori (koji neretko nailaze na ogorčeno protivljenje) mogu da usade u studentsku populaciju ozbiljnost sa kojom univerzitet pristupa ovim pitanjima, ozbiljnost koja naglašava i pojašnjava univerzitetsku definiciju zaokruženog i sofisticiranog obrazovanja. Ali institucionalne direktive ponekad postanu formulaične, poput nekakvog jelovnika fraza, kurseva i privremenih oblika ponašanja koje student može da proba a da ih ne proguta. Ciničnije rečeno, one funkcionišu kao „fikcije”, narodni kostimi koje mesto učenja nosi da pokrije golotinju prefinjene, isključive dominacije.

No, dok se napadi na školsku molitvu, verske simbole na školskom posedu i kontroli nastavnih planova i programa, kao i zahtevi za svima njima, pretvaraju u pravne slučajeve koji se rešavaju u sudovima, neretko podsećajući na razdvojenost države i crkve, taj pravni put istovremeno izbegava i ističe jedno drugo pitanje: ne da li ili kako, nego koje. Koje vrednosti, kao delo ili simbol, jedna obrazovna javna institucija treba da odbaci, prigrlji ili toleriše? Insistirati na tome da ne treba da prigrlji nijednu, da treba da ostane

neutralna, da ne treba da osuđuje nego da redom toleriše veroispovesti, religioznost i ateiste, podrazumeva toliko istančan osećaj i budnost da bi moglo da postane apsurdno kad ne bi naprosto ometalo. Zašto škole ne bi radile na verske praznike? Zašto bi se ti praznici nazivali *holi* kao u *holy days*, sveti dani?² Zašto bi se dozvoljavalo da bogomolje učestvuju u školskim i akademskim događajima? Samo sugerišem koliko je porozna ta „razdvojenost” crkve i države, koliko su nepovratno isprepletani naši životi, prakse, pa i jezik kojim izražavamo strasna uverenja o tome šta znače dobro, etički i moralno, ili šta bi trebalo da znače. Sugerišem i koliko je žustar sukob između razuma i vere, genetike i okruženja. To su Velike rasprave dvadeset prvog veka dok se borba za poboljšanje sveta nastavlja. To je poznat teren kojim se kreće humanističko istraživanje. Nedavna istraživanja su razmatrala da li je naše poimanje ili bilo koje poimanje sekularnog morala „univerzalno”. Da li su čitavi skupovi znanja zapravo tajne agende ugnjetavanja. Da li je „zlo” jednostavno drugačija estetika. Da li nasilje odlikuje vlastita „lepota” u umetnosti, kulturnoj praksi i politici.

Nemam originalnih ideja povodom toga i u tom pogledu. Mukotrpana putanja kojom je univerzitet krenuo kako bi se oslobodio sholasticizma i prigrlio humanizam jeste sama po sebi najbolji primer razmera tog pitanja. Čini mi se, međutim, da na predmetima koje predajem, materijal koji studentima dajem da čitaju, dijalog koji sledi pošto pročitaju odabrane tekstove, kao i konkretna argumentacija na koju ih navodim, svi zajedno čine deo strategije koju koristim da prenesem vrednost. Ali možda to nije najvažniji deo. Znam, kao što znate i vi, jer sam i sama bila student, posmatrala sam nastavno osoblje i predavala sam na mnogim fakultetima, da naše lične vrednosti isplivaju. U svemu što kažem, napišem ili uradim, koliko god se trudila da stanem između, ili da ostanem po strani ili da pređem preko pitanja etike i vrednosti dok traje diskusija, moj stav je poznat ili dokučiv. Ako podstičem strogo i samo estetska tumačenja, time jasno stavljam do znanja gde ja vidim ubedljive, istorijske aspekte književnosti. Ako insistiram samo na političkom razumevanju tih tekstova, i to predstavlja podučavanje vrednosti. Ako sam zadovoljna ili ravnodušna prema ritualima pročišćenja pravosudnog sistema u domenima ophođenja prema mladima i manjinama, to predstavlja moćan vrednosni sud koji je očigledan čak i kad se ne izgovori. Da li je moja kritika plodonosna ili se svodi na prefinjeno prozivanje ili spuštanje?

Ono što mislim i radim već je upisano u način na koji predajem, u moj posao. Tako i treba da bude. Podučavamo vrednosti time što ih imamo. Da li primoravamo ili mami-mo ili ubeđujemo druge da ih dele ili ne, da li smo ravnodušni prema etici drugih ljudi ili ne, da li je prihvatamo ili ne, da li nas zabavlja ideja da vrednost može da se podučava, da li smo otvoreni za mogućnost da nas ubede da podržavamo vrednosti suprotne našima – sve te mogućnosti i strategije su važne. Inherentna odlika univerziteta jeste da se on ne zadržava na ispitivanju diskursa bremenitog moći i prožetog vrednostima, nego da takav diskurs i proizvodi. Mnogo naučnog istraživanja je neretko, pa i po navici, upleteno u ideologiju ili se njome vodi. Pošto kao humanisti znamo da je to slučaj, pri-

² Eng. *holiday* znači „praznik”. (*Prim. prev*)

hvatanje te činjenice je poželjnije od maske nezainteresovanosti. U svakom slučaju, postaje obavezno za nas kao građane/naučnike na univerzitetu da prihvatimo posledice sopstvenih uloga obeleženih vrednostima. Svidelo nam se to ili ne, mi smo paradigme sopstvenih vrednosti, reklame sopstvene etike, što je posebno primetno kad nastojimo da podržavamo obrazovanje oslobođeno etike i neopterećeno vrednostima. Sada pitanje kako da podučavamo vrednosti postaje manje napeto. Kako da se ophodimo jedni prema drugima? Prema ljudima iz iste profesije? Kako da odgovorimo na profesionalno i političko lukavstvo, na sirovu i sirovu ambiciju, na muke onih koji su izvan naših zidina? Šta smo mi lično spremni da žrtvujemo, čega smo spremni da se odrekujemo zarad „javnog dobra”? Kakvu smo odštetu lično spremni da platimo? S kakvim rizičnim, nepopularnim istraživanjem smo spremni da se uhvatimo ukoštac?

Evolucija (ili devolucija, u zavisnosti od tačke gledišta) univerziteta u internet visokog obrazovanja, u kom su tekstovi i njihova tumačenja zasnovani na podacima, ispitivanja su postala rutinska, a stručnjaci zauzimaju mesto profesora, ne može se ograničiti na fantaziju. Ideje u pravcu upravo takve ekspanzije već se pretaču u praksu, a teško je poreći vrednost toga u zajednicama Trećeg sveta, kao i u onim ruralnim i zapostavljenim. Ali sumnjam da će masovno preobraćanje u *www.com* univerzitete biti naša konačna ili skora budućnost samo stoga što je ljudska potreba za okupljanjem od primarnog značaja. A još jedan razlog za opstanak tradicionalnijih univerziteta (gde žive osobe komuniciraju sa studentima nasuprot virtuelnim osobama, što doprinosi onome što se zove „studentski život” i posledičnim dobrobitima) leži u tome što opstanak možda zavisi od prelaska sa *profesije* humanističkog intelektualca na *poziv* humanističkog intelektualca, bez obzira na opasnosti demagogije. Ako kritička platforma i dalje bude otvorena, šarlatani će biti razotkriveni.

Postreganovski poslovni centri vratili su veliki deo akademskog i javnog diskursa u devetnaestovekovni liberalizam. Da bi se izborio sa pogubnim efektima te kombinacije nostalgije i licemerja, univerzitet ne mora da se vraća na svoje presrednjovekovne, srednjovekovne ili kolonijalne izvore da bi oživeo šire i raznovrsnije pojmove vrline, građanstva, slobode i sposobnosti reagovanja. Umesto toga, može da nagađa o budućnosti u kojoj siromašni još nisu, nisu sasvim, svi mrtvi; gde nedovoljno predstavljene manjine nisu baš sve u zatvorima. Po tom receptu za američku pitu u kom društvo sa sve tvrdom korom bogatih nastavlja da se oslanja na one koje sadrži i sputava, na kipteće, bolne siromahe, smišljanje strategija i ažuriranje načina na koje se vrednosti podučavaju postaje kritično. Ako univerzitet ne shvati ozbiljno i rigorozno svoju ulogu čuvara širih građanskih sloboda, preispitivača sve složenijih etičkih problema, te sluge i zaštitnika dubljih demokratskih praksi, onda će to neki drugi režim ili grupa režima učiniti umesto nas, uprkos nama i bez nas.

(S engleskog prevela Arijana Luburić Cvijanović)